

5.

ROBERT IMRE – STEPHEN OWEN **HÍRSZERZÉSI KUDARCOK? A HÍRSZERZÉS POLITIKÁJA**

Az Irak elleni 2003-as inváziót érintő utólagos vélekedések gyakran összezsengenek abban, hogy az ország megtámadását hibának tekintik, de ezt a hibát egyértelműen a „téves értesülésekre” vezetik vissza. Ebben a fejezetben az „információ átpolitizálását” és annak módjait vizsgáljuk, hogyan segítette elő a média a szeptember 11-i terrortámadás után azon értesülések átpolitizált értelmezésének fennmaradását, melyek szerint Irak tömegpusztító fegyverek birtokába került. A vizsgálat részeként áttekintünk több, az említett eseményt kiváltó tényezőt, például a hírszerzésben dolgozók szerepét, a Bush-kormányzat egyes tagjainak azon ideológiai meggyőződését, hogy a Közel-Keleten csak akkor teljesezhet ki a demokrácia, ha Szaddám Huszein megbukik és a szeptember 11-e után megjelenő patriotizmus hatásait az amerikai médiára. A „hírszerzési kudarc” érveléssel szemben mi inkább azt állítjuk, hogy a hírszerzési értesülések átpolitizálásának célja egy sor, előre pontosan meghatározott eredmény igazolása volt.

5.1. AZ IRAKI HÁBORÚ ÉS A HÍRSZERZÉS

A közvélekedés szerint a 2003-as iraki háború lényegében nem volt más, mint a hírszerzés kudarca. Nos, ez nem igaz. Az USA 2003 szeptemberében több mint 100 000 katonát vetett be az Irak elleni invázióban, melyben részt vett még a „hajlandók koalíciója” által küldött további több mint 200 000 katona, magánvállalatok és háttérszemélyzet is. A konfliktus kiváltó okáról jelentős viták folynak. Egyesek szerint a „hírszerzés súlyos kudarca”, mások véleménye alapján az iraki fegyveres erők haderejére vonatkozó adatok átpolitizálása vezetett a háború elindításához (Ricks, 2006).

Amikor 2004-ben David Kay, az USA fegyverzetellenőreinek volt vezetője a szenátus fegyveres testületeket felügyelő bizottsága előtt tanúskodott, azt mondta, hogy Irak nagy valószínű-

séggel nem rendelkezik jelentős mennyiségű tömegpusztító fegyverrel. Kay szerint a Szaddám készletére vonatkozó hírszerzési értesülések „szinte kivétel nélkül tévesek” voltak (Kay, 2004). Ezzel Kay a hírszerző szerveket kiáltotta ki főbűnösnek. Ugyanakkor felmerült egy másik magyarázat is, mely szerint az igazi probléma nem az információ hiánya vagy hiányossága, hanem az értesülések politikai befolyást tükröző szelektív kezelése volt. Így Kay „hírszerzési kudarc” érvelésével az „értesülések átpolitizálása” vélekedés áll szemben. Több olyan tényezőt is meg lehet határozni, melyek az információk átpolitizálásához vezethetnek: Szinte egyhangú vélemény, hogy ez az adatok elemzésének és megítélésének a bizonyítékok figyelmen kívül hagyásával történő szándékos elferdítése egy bizonyos érvelés alátámasztása érdekében. Az átpolitizálás „klasszikus” formája a többség szerint az, amikor a termékeket a döntéshozói elvárásokhoz kell igazítani. Vannak, akik szerint átpolitizálást eredményez az is, amikor vezetői nyomás alapján alakítanak ki és követnek bizonyos elemzési irányokat és lényegi álláspontokat. Egyesek pedig úgy vélik, hogy a szokásos felülvizsgálati vagy koordinálási folyamat során a hangnemben vagy a hangsúlyban eszközölt változtatások, valamint az eltérő álláspontok kifejezésének korlátozott módja is egyfajta átpolitizálásnak tekinthető (Gates, 1992).

Léteznek olyan „köztes” állítások is, miszerint az amerikai kormány „megfélemlített” és kényszerített több országot a háborúban való részvételre, hogy Irak tömegpusztító fegyverkészlete súlyos veszélyt jelentett, hogy a „jó” országok nem vettek részt a háborúban, miközben a „vitathatóan demokratikus” államok készségesen támogatták az USA erőfeszítéseit. Az invázióval kapcsolatos tények alapos vizsgálata nyomán számos érdekes következtetés és lehetőség rajzolódik ki arról, miként használják fel az egyes országok manapság a hírszerzési információkat, és, hogy ténylegesen, mire képesek ezek az értesülések. A vizsgálat eredményeként egy jóval árnyaltabb kép jelenik majd meg.

5.2. HÍRSZERZÉSI KUDARC?

Elsőként a hírszerzési kudarc fogalmát kell körbejárnunk. A hírszerzés sikertelensége mögött számos ok állhat, ahol szerepet játszik a kontextus és az értelmezés is.¹ Hírszerzési kudarcnak tekinthető például az, hogy más országokat meggyőztek a háború szükségességéről? Vagy ellenkezőleg, akkor is sikertelen lett volna a hírszerzés, ha senkit nem győznek meg arról, hogy Szaddám Huszein rendszerét meg kell buktatni? Így vagy úgy, a hírszerző szolgálatok terjedelmes hivatali rendszerében dolgozók közszolgák, akiknek az a feladatuk, hogy információkat gyűjtsenek más államokról, melyek között vannak ellenséges országok is. Azonban úgy elképzelni ezeket az embereket, mint egy adott államhoz minden körülmények között hűséges személyeket, akik versengenek egy másik államhoz minden körülmények között hűséges emberekkel, egyértelműen leegyszerűsített megközelítés.

A hírszerző testületek nagy létszámú szervezetek, ahol az alkalmazottak gyakorta igyekeznek saját céljaikat, mögöttes szándékaikat megvalósítani, és gyakorta rivalizálnak egymással. A szervezetek működése általában nem azon a képességen alapul, hogy kivétel nélkül mindenki egyszerre, egy irányba halad. A versengés belső dinamikája összetettségi rétegek kialakulását és a folyamatok „összekuszálódását” idézi elő. Így verseny alakul ki az adott szervezeten belül, versengenek egymással a hasonló feladatok elvégzéséért az egyes ügynökségek, és leplezetlen rivalizálás folyik egyéni szinten, adott munkahelyen és azon kívül azért, hogy hátráltassák egymást a dolgozók, vagy elsőként, gyorsabban, olcsóbban stb. szerezzék meg a szükséges információkat. A több különböző konkurens lehetőség szintén számos eltérő típusú adatot és információt hoz létre, ami miatt nem látható át tisztán az adott helyzet. A hírszerzési szakma az emberi tényezők miatt pedig mindig is átláthatatlan és zavaros terület lesz.

1 Erről lásd az alábbi forrást: Unclassified Version of the Report of the Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction. Online elérhető: <http://www.gpo.gov/fdsys/search/pagedetails.action?granuleld=&packageId=GPO-WMD&fromBrowse=true> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.).

Irak esetében fokozottan jelen volt ez az átláthatatlanság és zavarosság, ami sokszor nem is a véletlen műve volt. Mivel Irak megtámadásához szükséges kapacitás jelentős hangsúlyt kapott, és a hírszerző testületekre óriási terhet rótt az, hogy a háború elkerülhetetlenségét alátámasztó pontos indoklással szolgáljanak, az Irakot és annak katonai erejét érintő értesülések többségét úgy árnyalták, hogy a George W. Bush-kormányzat könnyedén képes legyen meggyőzni a nagy nyilvánosságot az invázió jelentőségéről. Elég volt csupán elhinteni a kétkedés magjait a nemzetközi médiában és az amerikai lakosság körében ahhoz, hogy a kormány a népszerűségén esett bármely csorba nélkül legyen képes háborút indítani (vö. PBS, 2007).² Az Irak elleni háború támogatottságát pedig úgy lehetett a legkézenfekvőbb módon fenntartani, hogy Szaddám Huszein rezsimét kapcsolatba hozták az al-Kaida terrorszervezettel.

Ebből a helyzetből származott még egy probléma, nevezetesen az invázió támogatására végső soron felhasznált adatok forrásainak ügye. Sok forrás jóindulatúan fogalmazva is gyanúsnak volt mondható. A brit vezérkari főnök, Sir Mike Jackson ezredes híres mondása szerint „ami aranynak tűnt hírszerzési szempontból, nem volt más, mint a bolondok aranya, mert valójában csak látszatra volt értékes”. Jackson két iraki disszidensre célzott, az egyikük Curveball fedőnéven volt ismert, a másikat pedig Muhammad Harith-nek hívták.³ A két forrás beszámolóit teljesen egybeestek. Míg a felszínen úgy tűnt, hogy ezek támasztják alá és igazolják az invázió indokait, a háború befejezését követően a CIA és az MI6 is megbízhatatlannak minősítette mindkét forrást. Irak megtámadásának sürgető érzése a Bush-kormányból fokozatosan áttért a kormányzat távolabbi köreire is, és különösen a hírszerző szolgál-

2 Az itt tárgyalt eseményeket kitűnő érzékkel dolgozta fel a PBS 'Buying the War' című dokumentumfilmje, amelyet eredetileg 2007. április 25-én sugároztak. A dokumentumfilm átirata az alábbi linken érhető el: <http://www.pbs.org/moyers/journal/btw/transcript1.html> (utolsó letöltés: 2014. július 9.).

3 'Curveball' teljes történetét és német kormány részvételét az alábbi cikk elemezte: Follath, Erich – Goetz, John – Rosenbach, Marcel – Stark, Holger (2008): The Real Story of 'Curveball': How German Intelligence Helped Justify the US Invasion of Iraq. Spiegel Online International, 2008. március 22. Online elérhető: <http://www.spiegel.de/international/world/the-real-story-of-curveball-how-german-intelligence-helped-justify-the-us-invasion-of-iraq-a-542840.html> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.).

laton belül volt erős. Miközben az idővel versenyt futva igyekeztek bebizonyítani, hogy a tömegpusztító fegyverek is benne voltak a Szaddám Huszein által indított nagyszabású programban, készséggel elhitték a „mobil biológiai laborokról” szóló történeteket, melyek segítségével Irak vegyi támadásra készült (Beaumont et al., 2003). Bár ezt a megbízhatatlan forrásoktól kapott információk felhasználása és bizonyos állítások indokolatlan előnyben részesítése miatt kétség kívül lehet hírszerzési kudarcként értékelni, jelen esetben egyértelműen a sietség kényszerítette az érintett kormányokat arra, hogy azokat a beszámolókat válasszák ki, melyek leginkább alátámasztják az előzetesen kialakított álláspontokat. Az érintettek átvilágítása és ennek az összetett helyzetnek a körültekintő értékelése ebben az esetben teljesen elmaradt.

Miközben az USA megbízhatatlan állításokra alapozva közeledett az invázióról szóló végleges döntéshez, két magas rangú disszidens tisztviselő a támadást megelőző időszakban folyamatosan azt bizonygatta, hogy Iraknak nincsenek tömegpusztító fegyverei, és ezek az állítások egybehangzóak voltak az ENSZ rendszeres ellenőrzéseinek és a Hans Blix vezetésével készült jelentések megállapításaival. Naji Sabri, iraki külügyminiszter és Tahir Jalil Habbush Al-Tikriti – akit az amerikai titkosszolgálat által készített, a Szaddám-kormány tagjainak jelentőségét sorba állító kártyapaklin „káró bubiként” emlegettek (La Guarida, 2003) – újra és újra azt hangoztatták, hogy Irakban nincsenek tömegpusztító fegyverek, és emiatt a háborút hamis indokra alapozva fogják elindítani. Mégis kinek higgyünk ebben az esetben? Azoknak a kormányhoz közeli forrásoknak, akik célja egyértelműen az invázió megakadályozása vagy azoknak a disszidenseknek, akik az átadott információkért cserébe szabad mozgást remélnek a szabad nyugati világban? A hírszerzési munka során egyáltalán nem ritkák és nem rendkívüliek az ehhez hasonlóan egymásnak ellentmondó beszámolók és források. Valóságalapjukat csak úgy lehet felmérni, ha további információkat és adatokat gyűjtünk, és kikérdezzük a terepen dolgozó munkatársakat. A kapkodás minden formában hátráltatja a teljes és tiszta kép kialakítását arról, hogy mi történik az adott információgyűjtési helyen. Ez önmagában azonban nem oldja meg a problémánkat, mivel kifuthatunk az időből, ha kiderül, hogy a rossznak vélt csoportnak van mégis igaza.

5.3. AZ INFORMÁCIÓ ÁTPOLITIZÁLÁSA

Hans Blix, a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség 1981–1997 közötti főigazgatója az iraki háborút megelőző időszakban az ENSZ fegyverzetellenőreként (az ENSZ Felügyeleti, Vizsgálati és Ellenőrzési Bizottságának főtákaraként) dolgozott. Hans Blix-nek egészen pontos ismeretei voltak arról, hogy mi van, és mi nincs Irakban (vö. Blix, 2004). Az országról jelentős mennyiségű adatot gyűjtöttek össze: voltak információk Irak katonai erejéről, arról, hogy mit csinál a lehetséges jövőbeli anyagokkal, hogy az előírás szerint megsemmisítette-e a vegyi fegyvereket, és, hogy esetlegesen, milyen atomfegyverrel rendelkezik. Állandó kérdés volt az, hogy mit lehet elfogadni egy-egy ország esetében ilyen vizsgálat során. Megengedettek-e azok a vegyi fegyverek, melyek a világ vezető vegyipari cégeitől és fegyvergyártó nagyvállalataitól vásárolt technológiákra épülnek? A válasz nyilvánvalóan nem. A vegyi, tömegpusztító és minden egyéb fegyver pusztító léte, kezdve a kézi lőfegyverektől, pl. pisztolyoktól, egészen a nehézfegyverekig, beleértve a rakétalövedékeket, harckocsikat, rakétavetőket, stb., azt jelentette, hogy brit, francia, német, orosz és olykor kínai fegyvergyártók és vegyipari cégek közvetlen fegyverkereskedelmi ügyleteket bonyolítottak le az iraki kormánnyal és a Szaddám Huszein diktatúrával. Ez egyáltalán nem meglepő. A fegyvergyártóknak állandó kapcsolatban kell lenniük saját országuk nemzeti hatóságaival, így lehetetlenség lenne, pl. a brit, a francia, a német, az orosz vagy az amerikai kormány tudta nélkül fegyvereket előállítani.

Ha sorba vesszük az ENSZ szerepével és Hans Blixszel kapcsolatos iraki lépéseket az inváziót megelőző időszakban, kiderül, hogy az iraki kormány elkövetett egy végzetes hibát, ami viszont nem azonos azzal, amiről a Bush-kormányzat igyekezett meggyőzni az embereket. Blix a 2003-as konfliktust megelőző évekről írt saját beszámolójában rendszeresen nevezte a Huszein diktatúrát olyan öntörvényű bűnözők összességének, akik sikertelenül próbálják a fegyverállományukat elrejtetni (vö. Blix, 2004). Blix állításai újra és újra beigazolódtak, és végső soron az Irak elleni szankciórendszer bevezetéséhez vezettek, mivel Irak folyamatosan elmulasztotta bejelenteni a fegyverkészletét, és a Blix könyvében is említett

„macska-egér” játékot űzte a világgal. Igazság szerint, Irak taktikai lépései sürgetőbb stratégiai kérdésekre összpontosítottak, és a szomszédos országoknak szóló erődemonstráció volt a céljuk, nem a valóban meglévő fegyverek elrejtése.

Ezek egytől-egyig dokumentált tények. Blix 2002 és 2003 folyamán rendszeresen kijelentette a Guardianban megjelent interjúkban és az ENSZ-nek készített hivatalos jelentésekben, hogy Irak nem birtokol tömegpusztító fegyvereket, és jelentősen leépítette hadi kapacitását (ld. The Guardian, 2003). Blix álláspontját 2003-ban az invázióban résztvevő csapatok is megerősítették, hiszen nem találtak tömegpusztító fegyvereket, és látták, hogy az iraki hadsereg semmilyen ellenállásra nem képes velük szemben. Egy későbbi jelentés szerint Blix korábban azt állította, hogy a fegyverzetellenőrök idő hiányában nem tudták teljes bizonyossággal megállapítani, hogy Szaddám – a brit és amerikai meggyőződésnek megfelelően – rejteget-e tömegpusztító fegyvereket. Blix azt is elmondta, hogy a fegyverzetellenőrök, közvetlenül az amerikai irányítással megvalósult 2003-as invázió előtt, körülbelül 30 olyan helyszínt vizsgáltak át, ahol az amerikai és brit hírszerzési értesülések szerint tömegpusztító fegyvereket tároltak, de nem találtak mást, csak néhány régi rakétahajtóművet és egy kupac nukleáris témájú iratot (The Guardian, 2010).

Nagyon valószínű, hogy az USA számára Irak sürgetőbb problémát jelentett, mivel az ország a térségen belül egyre jelentősebb destabilizáló erővé vált, és igyekezett olyan döntéseket hozni, amikbe nem engedett beleszólást a nála nagyobb hatalmak részéről. Ez pedig mindig probléma, ami bármely politikai vezetőnek nehézségeket okoz. Amikor a politikai vezetők külföldi kormányok támogatását veszik igénybe, a hatalmon maradásukkal kapcsolatban nehéz tárgyalásokra számíthatnak (Rotberg, 2010). Miközben Irak is ebbe a helyzetbe került, egyidejűleg a térségben igyekeznie kellett jelentős haderővel rendelkező nagyhatalom benyomását keltenie, nehogy Irán vagy más rivális országok megkíséreljék elhódítani regionális vezető pozícióját (al-Khoei, 2010). A saját fegyverei kérdésében macska-egér stratégiát választó iraki kormány veszélyes játékba kezdett, amiből végül vesztesként került ki, hiába próbálta Blix

médiainterjúk és hivatalos ENSZ-jelentések formájában újból és újból meggyőzni a világot arról, hogy Irak egyszerűen fizikailag képtelen lenne olyan pusztítást véghezvinni, amivel a Bush-kormányzat meggyanúsította.

Ennek fényében kijelenthetjük, hogy itt egyáltalán nem beszélhetünk a hírszerzés kudarcáról. Hírszerzési adatok, ha csak pusztán az információkra gondolunk, bőven álltak rendelkezésre. Még fontosabb, hogy ezek az adatok pontosak is voltak. Azok az információk, hogy Iraknak vannak-e – vagy nincsenek – tömegpusztító fegyverei szabadon elérhetők és nyilvánosak voltak, a fegyverzetellenőrök beszámoltak róluk többfelé a médiában, így a CNN televízióban és a Guardian hasábjain, és a fegyverkészletekre vonatkozó adatokat is többé-kevésbé nyilvánosságra hozták. Ha a 2003-as iraki háborút érintő legnagyobb viták középpontjában az állt, hogy az invázió elindítása a nyugati kormányok részéről komoly hírszerzési kudarc volt, akkor ez egész egyszerűen nem igaz.

Ekkor jogosan vetődik fel a kérdés: miért támaszkodott az USA olyan állításokra, amelyek tévesek voltak? Az iraki invázióra vonatkozó másik fő elképzelés szerint az Irakról összegyűjtött információkat jelentősen átpolitizálták, és ily módon adtak erős löketet a háború elindításához. Paul Pillar állítása szerint az amerikai kormány a hírszerzési értesüléseket nem a döntéshozás támogatására, hanem a már meghozott döntések igazolására használta fel (Pillar, 2006: 16–17). Esetünkben ez nagy valószínűséggel igaz, mivel több politikai vezető, élükön Tony Blairrel, a brit miniszterelnökkel és George W. Bush-sal, az amerikai elnökkel, képesek voltak elérni, hogy tanácsadók olyan álláspontot tegyenek közzé, miszerint nemzetközi szinten fontos, hogy ez az invázió megvalósuljon. Az USA által használt bizonyítékok alapján két eltérő és összemosódó ok rajzolódhat ki arról, hogy az Egyesült Államok és George W. Bush kormánya rendszerváltást akart előidézni Irakban.

Az egyik ok a Bush-kormányzathoz kapcsolódik, és érinti az összes tanácsadót, köztük Colin Powell, Condoleeza Rice-t és Donald Rumsfeldet, akik mind úgy gondolták, hogy a rendszerváltás az egész térségben jelentős mértékű demokratizáló-

dást fog elindítani.⁴ Ebből a szemszögből úgy tűnhet, hogy ha felszámolnak egy diktatórikus rendszert, amit demokrácia vált fel, az invázió teljesen indokolt. Ekkor az invázió tűnt az optimális megoldásnak, és innen indult a Bush-kormány által összegyűjtött adatok „kozmetikázását” alátámasztó érvelés. A másíkok a világméretű terrorizmussal összefüggő szélesebb geopolitikai aggodalmakhoz kapcsolódott. Elterjedni látszott az a nézet, hogy az iraki rezsim nem csupán gonosz, hanem kapcsolatokat ápol a világ több terrorszervezetével is (ld. Karon, 2003). Az amerikaiak úgy érveltek, hogy mivel a terrorizmus olyan globalizált jelenséggé vált, ami sok különféle homályos csoportot és szervezetet köt össze, egyidejűleg és alapvetően meg kell változtatni az ezekkel kapcsolatos bánásmódot.

Ez a változás azt jelentette, hogy a terrorizmust már nem lehetett olyan egyedi mozgalmakként kezelni, amelyek valamilyen nemzeti felszabadító mozgalom részeként jelennek meg, mint pl. a baszk szeparatisták vagy az IRA, hanem világméretű mozgalomként kell tekinteni rá, ami egy többé-kevésbé egybeolvadó nyugatellenes mozgalomból alakult ki, amely összekapcsolt a világ különböző részein működő, több hasonló csoportot. Ha az irakihoz hasonló diktatúra üzletelt a globális (feltehetően illegális) fegyverkereskedelemben, akkor ennek véget kell vetni. Innen már egyenes út vezetett az ország első emberének mint a probléma forrásának az eltávolításához, akit bűnrészesnek láttak ebben a globális terrorhálózatban. Ezt követően a „demokratikus dominó effektusnak” át kell terjednie az egész Közel-Keletre (ld. Tanenhaus, 2003).

Az igazság persze mindig valahol félúton található, és ezt az egész helyzetet a bonyolultsága miatt nem könnyű tisztán látni. Képtelenség lenne például azt állítani, hogy Észak-Korea az elszigeteltsége miatt válhatott a „globális terrorhálózat” részévé, miközben semmi köze nincs az iszlámhoz, és mindig Kínától kér segítséget a hatalmának fenntartásához. Észak-Korea mégis szerepelt George W. Bush 2002. január 29-én elmondott híres beszé-

4 Több olyan könyv is megjelent, amelyek különböző mélységben dolgozták fel a témát. E fejezet szerzői úgy gondolják, hogy Bob Woodward 2004-ben megjelent *Plan of Attack* című könyve (New York, Simon and Schuster) adja a legmélyebb feldolgozást a témának az előzményekkel, támadási tervekkel és a mögöttük meghúzódó indokokkal.

dében, ahol az elnök a „gonosz tengelyéhez” tartozóként nevezte meg az ázsiai országot, melynek a nyugati világ destabilizálása és végső soron megsemmisítése a célja (Bush, 2002). Ez természetesen azt jelenti, hogyha igaznak vesszük a Bush-kormány szavait, azaz, hogy ők őszintén hitték a fentieket és Tony Blair is egyetértett abban, hogy ez a nagyszabású összeesküvés fenyegetettséget jelent a nyugati világra, akkor újfent nem lehetett szó hírszerzési kudarcról, hanem sokkal inkább ennek a két világvezetőnek arról a törekvéséről, hogy világ szinten felszámolják a terrorizmust és azokat a diktatórikus rendszereket is, amelyek lehetővé teszik a terrorszervezetek működését.

Mostanra már nyilvánvalóvá válhatott, hogy a hírszerzési szakma és a politikai döntéshozók között összetett kölcsönös kapcsolat áll fenn. Irak esete ebből a szemszögből különösen érdekes, ugyanakkor rendkívül veszélyes is. A 2003-as iraki invázióval kapcsolatos vita a körül folyik, hogy a hírszerzés alakította-e a politikát, vagy a politika alakította-e a hírszerzést, vagy mindkettő igaz. A fejezet eddigi fejtegetései alapján úgy tűnik, hogy mindkét állítás igaz: megállja a helyét az az érvelés is, hogy az iraki rendszer nyilvánvalóan USA-ellenes volt, ugyanakkor azt is láthattuk, hogy a világ vezetői valós fenyegetést érzekeltek Irak részéről, azaz úgy gondolták, az ország veszélyt jelent a fennálló világrendre. Ez persze semmit sem változtat azon a tagadhatatlan tényen, hogy Irakban nem voltak jelentős fegyverkészletek. Azt az érvet másként kellett felépíteni (Duelfer, 2005). Vagy más szögből kellett megközelíteni, ahogy a Silberman – Robb-jelentésben fogalmaznak: „...úgy tűnt, hogy a (hírszerzési) jelentések, olykor kifinomult, máskor kevésbé kifinomult formában, információkat igyekeztek „eladni”, hogy a vevők vagy legalábbis az első vevő érdeklődése ne lankadjon” (Silberman – Robb, 2005).

5.4. A VILÁGREND ÁTALAKÍTÁSA

Az USA korábbi alelnöke, Dick Cheney 2002-ben azt nyilatkozta, hogy Irak „Szaddám Huszein nélkül jobb hely” (Woodward, 2004). Ezzel a kijelentéssel természetesen nem lehet vitatkozni, de még jobb lenne, ha az egész világon nem lennének diktátorok. Ugyan-

akkor képmutatás lenne azt sugallni, hogy Dick Cheneynek és az amerikai kormányzat tagjainak egy jobb világ megteremtése lett volna a célja. A törekvéseik sokkal inkább egy sajátos hatalmi egyensúly elérésére és a „világrend” átalakítására irányultak.

A nemzetközi kapcsolatok vezető szakértőinek egyik kedvenc mondása szerint az egyes országok mindig a saját érdekeiknek megfelelően cselekednek azért, hogy két fő dolgot biztosítsanak. Először is, viszonylagosan javítani igyekeznek a világpolitikában és a világgazdaságban elfoglalt helyüket. Másodsorban, ha ez nem lehetséges, legalább korábbi pozíciójukat akarják megtartani. Az iraki rendszerváltásra régóta úgy tekintettek, mint lehetőségre az USA számára, hogy megerősítse a világvezetésben betöltött szerepét, nem valami nagyszabású kizsákmányolási tervként, hanem, mint a világban zajló konfliktusok enyhítésének módját, aminek köszönhetően már nem lesz szükség az amerikai közreműködésre. Tony Blair sokszor kijelentette, hogy az iraki háború helyes döntés volt, sőt, azt sugallta, hogy a Szíriában a közelmúltban lezajlott polgárháború meg sem közelítette volna azt az Irakra váró hasonló katasztrófát, ami a 2003-as invázió nélkül elkerülhetetlenül bekövetkezett volna.⁵ Ezt nyilvánvalóan már soha nem fogjuk megtudni.

A meglévő világrend és a stabilitás indokolja azt, hogy világ sok-sok kormánya hajlandó diktatúrákat támogatni, mivel egy ismert ellenség vagy egy kiszámítható, félig-meddig stabil szövetséges sokkal jobb, mint egy olyan vezető, aki meg akarja változtatni az országa pozícióját. A diktátorok „hazai földön” gyakran élvezik más államok támogatását mindaddig, amíg a vezető kiszámítható. Amint kétségek merülnek fel a kiszámíthatósággal kapcsolatban, és megbomolhat a korábbi rend, a többi ország számára komoly problémává válik a rendszer támogatása (Rotberg, 2010). Ugyanakkor mások, köztük William Kristol és Robert Kagan azt állítják, hogy az amerikai hegemonia a béke és a nemzetközi rend egyetlen megbízható védelmezője (Kristol – Kagan, 1996).

5 Több olyan könyv is megjelent, amelyek különböző mélységben dolgozták fel a témát. E fejezet szerzői úgy gondolják, hogy Bob Woodward 2004-ben megjelent *Plan of Attack* című könyve (New York, Simon and Schuster) adja a legmélyebb feldolgozást a témának az előzményekkel, támadási tervekkel és a mögöttük meghúzódó indokokkal.

Irak kezdett tehát kiszámíthatatlanná válni? Az iraki rendszer olyannyira problémássá vált, hogy már nem lehetett biztosítani az emberi jogok megsértését belsőleg, és előfordulhatott volna, hogy ezek a jogsértések áttérjednek a jól működő demokráciákra? Meglehet. Nem fog soha kiderülni, hogy mit gondolt Szaddám Huszein, mivel őt rövid úton kivégezték. Végző soron lehetséges, hogy ez a rendszer megdöntésének nagyobbik hibája. Nagyon érdekes lenne megtudni, hogyan bánt az iraki rendszer a térségbeli társaival, és, hogyan élhetett több nyugati ország és az általuk támogatott multinacionális vállalatok azzal a lehetőséggel, hogy fegyvereket adjanak el a „gonosz tengelyének” stb. Irak Észak-Koreával ellentétben egyáltalán nem volt elszigetelve, bár tény, hogy büntető szankciórendszer volt életben (ahogy ezt a bűzát olajért botrány Ausztráliában bizonyította).⁶ Idáig azt láttuk, hogy ezek a nagyhatalmak a fennálló világrenden belüli legfontosabb érdekeiket szem előtt tartva kiválogatták a hírszerző szervek által összegyűjtött adatok különböző részeit, és olyannyira biztosak voltak abban, hogy mi zajlik Irakban, hogy a bizonyítékok szelektív felhasználásával mindannyiunkat a háború irányába tereltek.

Áttekinthetünk persze más alternatívákat, és feltehetjük azt a kérdést, hogy a hírszerzési információk elég részletesek voltak-e ahhoz, hogy más megoldási lehetőségek is felmerüljenek. Ha például Szaddám Huszein az olajtársaságok és/vagy a nyugati nagyhatalmak útjában állt, nem lehetett volna egy akkora pénzösszeget felajánlani, ami megszabadítja őket a teljes Huszein családtól? Milyen információkat kellett volna összegyűjtenünk ahhoz, hogy amnesztiát biztosítsunk a Huszein családnak, eltávolítsuk őket a hatalomból, és egy semleges országba száműzzük mindannyiukat? Ezek a kérdések természetesen válasz nélkül maradnak, de mindenképp érdemes észben tartani őket, amikor a hírszerzési értesülések konfliktusokhoz kapcsolódó értékét és jellegét vitatjuk meg. Az ellenséges rendszerekre vonatkozó információk összegyűjtésének és az adatok

6 Az ausztrál esetről lásd a következő cikket: <http://news.smh.com.au/national/awb-breaches-un-sanctions-on-iran-20070426-9k7.html>

összevetésének nemcsak átfogónak kell lennie, hanem kellően rugalmasnak ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjon a gyorsan változó körülményekhez. Visszatekintve, a száműzés Irakból sokkal jobb megoldás lett volna, mint az a sok emberélet és érték, amit a nemzetközi közösség a háború miatt elvesztett.

5.5. A NEGYEDIK HATALMI ÁG: A VILÁGMÉDIA MIÉRT VOLT ENNYIRE ELNÉZŐ?

George W. Bush, amerikai elnök a 2003. március 6-án megtartott sajtókonferencián fokozottan hangsúlyozta, hogy továbbra is kapcsolat van az Irak elleni invázió és a 2011. szeptember 11-i, a Világkereskedelmi Központot és a Pentagont ért terrormerényletek között. Mivel a sajtókonferencia többségében szigorú forgatókönyv szerint zajlott, ahol az elnök előre meghatározott újságíróknak adott kérdezési lehetőséget, és spontán kérdésekre nem válaszolt, bírálatnak gyakorlatilag nem volt helye (Bush, 2003). A nyitó kérdés a „hitére” vonatkozott, és arra, hogyan „irányította a hite” az Irak elleni invázióról hozott döntésekor.⁷ Teljes joggal tesszük fel a fenti kérdést a médiának, különösen az USA médiaóriásainak, mivel a 2003-as iraki támadást megelőző időszakban sutba dobták a pontosság elvét és a hírszerzés részleteire vonatkozó kérdéseket.

Az amerikai újságírók már közvetlenül a 9/11-es terrortámadás után piros-fehér-kék szalagot viseltek a hajtokájukon, amikor az eseményekről tudósítottak, és a hazafiasság a következő évek hírműsoraiban is állandóan jelen volt. A George W. Bush-kormányzat épített is arra, hogy emiatt az amerikai újságíróktól „zöld utat” kap. A Bush-kormány kihasználta, hogy jóval kisebb számonkéréssel kell szembenéznie a média részéről, és megragadta az alkalmat arra, hogy a globális politikai rend olyan mérvű átalakítását valósítsa meg a Közel-Keleten, ami messze

7 “Bush, aki 40 évesen vált „újjászületett” kereszténnyé a legvallásosabb vezetője volt a Fehér Háznak. Valójában ez a tény (is) segítette az Egyesült Államok vallásos szavazóinak megnyerését a választások során. Lásd: MacAskill, Ewen (2005): George Bush: ‘God told me to end the tyranny in Iraq’. The Guardian, 2005. október 7. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.)

túlment a terrormerényletek forrásán és az al-Kaida mint terrorhálózat eredetén. Valójában már gyakorlatilag a 9/11-es események másnapján több kormánytisztviselő magán- és nyilvános kijelentéseiben az iraki Huszein rezsimet vette célba, és rendszeresen tett említést arra, hogy a célokat katonai erővel kell megvalósítani. „Több nyilvánosságra hozott, korábban titkos dokumentumban találunk bizonyítékot arra, hogy a Bush-kormányzat tisztségviselői el akarták távolítani Szaddám Huszeint Irakból, és ezért akár háborút is indítottak volna. Alig néhány órával a 9/11-es támadás után Donald Rumsfeld, védelmi miniszter, Richard Myers, a légierő tábornoka, akkoriban a vezérkari főnökök egyesített tanácsának alelnöke és más főtanácsadók találkoztak a Pentagonban. Rumsfeld tanácsadója, Steve Cambone feljegyzései szerint (amikre a 9/11-es bizottsági jelentés 334. és 335. oldalán utalnak) a miniszter kérése a következő volt: „a legjobb információkat, minél hamarabb... meg kell nézni, elég jók-e arra, hogy egyúttal S. H.-ra [Szaddám Huszeinre] is lecsapjunk, ne csak UBL-re [Oszáma bin Ládenre]” (Isikoff, 2013).

Az Irak elleni bármely invázió előkészítésekor a Bush-kormánynak valós és világos okokat kellett saját polgárai és más nemzetek elé tárnia, melyekkel kielégítően megmagyarázza a háború szükségességét. Richard Perle és James Woolsey, Donald Rumsfeld főtanácsadói mindketten folyamatosan az inváziót sürgették, végig arra hivatkozva, hogy a Huszein rezsimnek „kapcsolatai” vannak az al-Kaidával, és, hogyha Irak képes „tömegpusztító fegyvereket” szerezni, az Egyesült Államoknak kötelessége katonailag beavatkozni és elhárítani a világbékére leselkedő veszélyt (Woodward, 2004). Közel 2 héttel az invázió megkezdése előtt George Tenet, a CIA igazgatója szintén azt mondta Bush-nak, hogy „halálbiztos, hogy Szaddám Huszeinnek nem hagyományos fegyverei vannak” (CNN.com, 2004). Ez az üzenet világos volt, mint a nap, és ehhez társult még egy biztonsági értékelés is, amiből kiderült, hogy az iraki hadsereg az Iránnal folytatott többéves háború és a nemzetközi közösség által kiszabott súlyos szankciók miatt jelentősen legyengült. Ez alapján azt várták, hogy a rendszer megbuktatása „gyerekjáték” lesz (Page, 2003). Az invázió 10. évfordulóján Hans Blix mégis azt mondta, hogy „...az iraki háború legfontosabb tanulsága véleményem-

nyem szerint az, hogy a haderőbe vetett túlzott magabiztosság eltűnt, és helyébe lépett az a felismerés, hogy számos olyan cél van, amit katonai eszközökkel nem lehet elérni” (Blix, 2013).

A lényeg itt nem az, hogy nagyszabású összeesküvést szőttek az iraki rezsim lerombolására, bár ez kétség kívül igaz. A mi vizsgálatunk szempontjából fontosabb egy kettős megállapítás: egyrészt, hogy a nemzetközi rend milyenségéről mindig is sokféle álláspont létezik. Másrészt, hogy az iraki invázióhoz vezető információk alapján változatos kép bontakozott ki, amelyben több egyértelmű tényt figyelmen kívül hagytak, míg más egyértelmű tényeket az invázió szükségességének igazolására kiemeltek. Az amerikai média ezek ellen egyszer sem emelt szót, inkább elfogadta a Bush-kormány Rumsfeld által kidolgozott irányadó álláspontját, hogy Irakot meg kell támadni, mert a rendszer gonosz, és a tényleges bizonyítékokkal nem igazán kell foglalkozni.

A végső csúcspont Colin Powell beszéde volt 2003. február 5-én. Powell a közönség támogatását akarta elnyerni, és félreérthetetlenül kijelentette, hogy a Huszein rezsimet meg kell buktatni, hogy a legnagyobb veszélyt a biológiai fegyverek jelentik, amiket Irak folyamatosan gyárt és tömegesen állít elő az országban.⁸ Powell még ezen is túlment, azt állítva, hogy atomfegyvereknek is lenniük kell, és, hogy az ehhez szükséges kapacitás és szándék is rendelkezésre áll Irakban. Lehet, hogy ez így van, de inkább volt így 10 évvel korábban, mert 2003-ban az összes hírszerzési adat egy jóval gyengébb, az említett kapacitást teljesen nélkülöző iraki rezsimről tanúskodott.

Finoman fogalmazva is aggasztó, hogy ezekről az állításokról, a legsúlyosabbakról és a nemzetközi közösség meggyőzésére használt érvekről a későbbiekben kiderült, hogy legalábbis túlzó kijelentések. Az utólagosan felállított Iraki Vizsgálati Csoport által elkészített, a köztudatba Duelfer-jelentésként bevonult anyagban kijelentették, hogy Irakban nem voltak tömegpusztító fegyverek (Duelfer, 2005). Azonban nagyon jelentős pontok is találhatók a jelentésben. A Huszein rezsimnek ténylegesen szándékában állt a megsemmisített és hatástalanított biológiai és vegyi fegyverek

8 A teljes beszéd átirata elérhető a következő címen: <http://web.archive.org/web/20070109235502/http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/17300.htm> (utolsó elérés: 2014. augusztus 1.)

pótlása, és Iraknak kinyilatkoztatott célja és ambíciója volt az atomfegyverkezés is (Duelfer, 2005). A hírszerzés abban tévedett, hogy bizonyos mértékig ütemtervekre hagyatkozott, és olyan képet festett, ami legalább 10 évvel későbbi állapotokat tükrözött. Ahogy az előzőekből kiderült, David Kay egyértelműen kijelentette, hogy Iraknak 2003-ban nem volt a hírszerzési értesülésekben szereplő fegyverkészlete. Kay állítása szerint a hírszerzési információk voltak tévesek (Kay, 2004). Igaza van abban, hogy a fegyverek létezésével kapcsolatban valóban helytelenek voltak az adatok, de a Bush-kormányzat sok tagja egyetértett, hogy már a fegyverek újrabeszerzésére irányuló szándék is elegendő ok volt a Huszein rezsim felszámolására.

5.6. KÖVETKEZTETÉSEK

A „hírszerzési kudarc” érvelés nagyon kényelmes megoldás bármely kormány számára, hiszen lehetőséget ad arra, hogy az irányítás alsóbb szintjeire hárítsák a felelősséget. A hírszerző szolgálatok természetüknél fogva nem átlátszók, és, amikor kiderül, hogy a „hiba” ebből az átlátszatlan térből származik, nehéz meghatározni azt, hogyan lehet ezt a hibát, ha tényleg létezik, orvosolni. Ezt azonban ajánlatos minden kormánynak megtenni, különben az a vád érheti őket, hogy vélhetően elhibázott politikai irányelveik vagy azok megvalósítása miatt, illetve egyéb módok miatt, amelyekkel magát a hírszerzési információkat lehet átpolitizálni, őket terheli a felelősség. Ha elfogadjuk azt, hogy a hírszerzési értesülések alapján véve olyan adatok, melyeket elemezni kell, láthatjuk, hogy maguk az adatok is hibásak lehetnek. Megkérdőjelezhetők az adatgyűjtés eszközei, a források szavahihetősége és az információk szelektív felhasználása, illetve értelmezésének módjai. Ezek azok a kérdések, amelyekkel az Irak elleni invázió igazolására felhasznált hírszerzési információkkal kapcsolatban foglalkozni kell.

Az Irak elleni 2003-as inváziót nem a hírszerzés kudarca miatt indították el. Valójában olyan előre meghatározott következtetés állt a háttérben, amit több politikai vezető a saját államszervezete elé tárt, és azt követelte, hogy a hírszerző szolgálatok álljanak elő az invázió igazolására elegendő bizonyító erejű anyaggal. Ez viszonylag

nem is nehéz feladat, hiszen a legtöbb országnak vannak fegyverei és ilyen vagy olyan problémái más államokkal. Ehhez az invázióhoz az szolgáltatta a körülmények tökéletes elegyét, hogy egyes források hazudtak, és a hírszerző szervek, valamint az amerikai helyi média is buzgón igyekezett a háború igazoltságát elhinni.

Ennek tükrében kijelenthető, hogy egyértelmű kölcsönös kapcsolat áll fenn a politika és a hírszerzés között, amelyek összefonódnak és kölcsönösen alakítják egymást. A közeljövővel kapcsolatban az aggaszt minket, hogy fogjuk kezelni azt, hogy az adatgyűjtő képességek folyamatosan bővülnek, hogy egyre inkább az egyszemélyes támadásokat megvalósító terroristák jelentik a legnagyobb gondot a hírszerző tisztek számára, és, hogy a háborúkra vonatkozó döntés továbbra is gyanús források állításain alapulhat. Az egyik lehetséges megoldás kulcsa az idő. Hogy elkerüljük az iraki invázió esetében elkövetett hibát, nem szabad elsietett döntések alapján háborút indítani.

Irodalomjegyzék

AL-KHOEI, HAYDER (2010): Did Iran really do so well out of the Iraq war? *The Guardian*, 2010. augusztus 30. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/aug/29/iraq-war-iran-democracy> (utolsó letöltés: 2014. július 22.)

BEAUMONT, PETER – BARNETT, ANTONY – HINSLIFF, GABY (2003): Iraqi mobile labs nothing to do with germ warfare, report finds. *The Guardian*, 2003. június 15. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/world/2003/jun/15/iraq> (utolsó letöltés: 2014. július 10.)

BLIX, HANS (2004): *Disarming Iraq*. London, Pantheon Books.

BLIX, HANS (2013): Hans Blix: Iraq War was a terrible mistake and violation of U.N. charter. *CNN.com*, 2013. március 19. Online elérhető: <http://edition.cnn.com/2013/03/18/opinion/iraq-war-hans-blix/> (utolsó letöltés: 2014. július 2.)

BUSH, GEORGE W. (2002): *2002 State of the Union address*, 2002. január 29. Online elérhető: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html> (utolsó letöltés: 2014. július 10.)

BUSH, GEORGE W. (2003): *President George Bush Discusses Iraq in National Press Conference*, 2003. március 6. Online elérhető: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030306-8.html> (utolsó letöltés: 2014. július 10.)

CNN.COM (2004): Woodward: Tenet told Bush WMD case a ‚slam dunk‘, 2004. április 19. Online elérhető: <http://edition.cnn.com/2004/ALLPOLITICS/04/18/woodward.book/> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.)

DUELFER, CHARLES (2005): *DCI Special Advisor Report on Iraq's WMD*. Online elérhető: https://www.cia.gov/library/reports/general-reports-1/iraq_wmd_2004/index.html (utolsó letöltés: 2014. július 5.)

FOLLATH, ERICH – GOETZ, JOHN – ROSENBACH, MARCEL – STARK, HOLGER (2008): The Real Story of ‚Curveball‘: How German Intelligence Helped Justify the US Invasion of Iraq. *Spiegel Online International*, 2008. március 22. Online elérhető: <http://www.spiegel.de/international/world/the-real-story-of-curveball-how-german-intelligence-helped-justify-the-us-invasion-of-iraq-a-542840.html> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.)

GATES, ROBERT M. (1992): Guarding Against Politicization. *Studies in Intelligence*, Vol. 36, no. 5, 5–13.

THE GUARDIAN (2003): Hans Blix's briefing to the security council, 2003. február 15. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/world/2003/feb/14/iraq.unitednations1> (utolsó letöltés: 2014. július 18.)

THE GUARDIAN (2010): Hans Blix: Allies used 'poor' intelligence ahead of Iraq invasion, 2010 július 28. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/uk/2010/jul/27/hans-blix-iraq-war-inquiry> (utolsó letöltés: 2014. július 18.)

ISIKOFF, MICHAEL (2013): Building momentum for regime change: Rumsfeld's secret memos. *MSNBC News*, 2013. február 16. Online elérhető: <http://www.msnbc.com/msnbc/building-momentum-regime-change-rumsfeld> vagy ld. a következő link alatt: <http://www.informationclearinghouse.info/article34054.htm> (utolsó letöltés: 2014. július 3.)

KARON, TONY (2003): How Close Were Iraq and Al-Qaeda? *Time Magazine*, 2003. július 30. Online elérhető: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,472023,00.html> (utolsó letöltés: 2014. július 31.)

KAY, DAVID (2004): Transcript of David Kay testimony before Senate Armed Services Committee, Washington DC, 2004. január 28. *CNN.com*. Online elérhető: <http://edition.cnn.com/2004/US/01/28/kay.transcript/> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.)

KRISTOL, WILLIAM – KAGAN, ROBERT (1996): Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy. *Foreign Affairs*, Vol. 75, no. 4, 18–32.

LA GUARIDA, ANTON (2003): US holds the ace but 13 are still wild. *The Telegraph*, 2003. december 15. Online elérhető: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/1449515/US-holds-the-ace-but-13-are-still-wild.html> (utolsó letöltés: 2014. július 17.)

MACASKILL, EWEN (2005): George Bush: 'God told me to end the tyranny in Iraq'. *The Guardian*, 2005. október 7. Online elérhető: <http://www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa> (utolsó letöltés: 2014. augusztus 1.)

PAGE, SUSAN (2003): *Confronting Iraq*. USA Today, 2003. április 1. Online elérhető: <http://usatoday30.usatoday.com/educate/war28-article.htm> (utolsó letöltés: 2014. július 17.)

PBS DOKUMENTUMFILM (2007): *Buying the War*, 2007. április 25. Átirata elérhető: <http://www.pbs.org/moyers/journal/btw/transcript1.html> (utolsó letöltés: 2014. július 17.)

PILLAR, PAUL (2006): *Intelligence, Policy and the War in Iraq*. *Foreign Affairs*, Vol. 85, no. 2, 15–27.

POWELL, COLIN L. (2003): *Remarks to the United Nations Security Council*, 2003. február 5. Online elérhető: <http://web.archive.org/web/20070109235502/http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/2003/17300.htm> (utolsó letöltés: 2014. július 30.)

RICKS, THOMAS E. (2006): *Fiasco: The American Adventure in Iraq*. New York, Penguin.

ROTBERG, ROBERT I. (szerk.) (2010): *When States Fail*. Princeton, Princeton University Press.

SILBERMAN, LAURENCE H. – ROBB, CHARLES S (2005): *Report of the Commission on the Intelligence Capabilities of the United States Regarding Weapons of Mass Destruction*, 2005. március 31. Online elérhető: <http://fas.org/irp/offdocs/wmdcomm.html> (utolsó letöltés: 2014. július 25.)

TANENHAUS, SAM (2003): *The World: From Vietnam to Iraq: The Rise and Fall and Rise of the Domino Theory*. *The New York Times*, 2003 március 23. Online elérhető: <http://www.nytimes.com/2003/03/23/weekinreview/the-world-from-vietnam-to-iraq-the-rise-and-fall-and-rise-of-the-domino-theory.html> (utolsó letöltés: 2014. július 12.)

WOODWARD, BOB (2004): *Plan of Attack*. New York, Simon and Schuster.